

LIBRIS

We know
books

DAMIAN THOMPSON

**SFÂRȘITUL
LUMII**

**TEMERI ȘI SPERANȚE
LA SCHIMBAREA MILENIULUI**

ALDO PRESS

CUPRINS

Mulțumiri	9
Introducere	11
Partea Întâi: Scurtă istorie a sfârșitului lumii	
I. Rădăcinile Apocalipsei	18
II. Misterul anului 1000	54
III. Către mileniul următor	77
IV. Un nou Ierusalim	107
V. <i>Fin de siècle</i>	130
VI. Secolul apocaliptic	157
Partea a Doua: Noul mileniu	
VII. Împărăția cerurilor	168
VIII. Marele Jubileu	200
IX. <i>New Age</i>	226
X. Seul: orașul apocaliptic	265
XI. „Judecata se apropie în Țara Soarelui Răsare“ ..	287
XII. Waco și războaiele culturale	323
XIII. Sfârșitul lumii?	371
Note	384

Sayle. El și soția sa mi-au oferit multe și interesante amănunte despre țara lor adoptivă.

Prietenii mei cei mai buni au acceptat cu amabilitate cererea mea de a citi și comenta manuscrisul. Tim Wong și Cristina Odone mi-au oferit un sprijin moral deosebit; Brian Brindley a jucat rolul criticului acerb; Tony Trowbridge m-a scos de multe ori din încurcătură cu enciclopedicele sale cunoștințe și cu sfaturile sale naive.

De asemenea, trebuie să mulțumesc agentului meu literar Simon Trewin, fără entuziasmul căruia nu aș fi scris niciodată această carte; Benita Edzard, William Miller, Junzo Sawa și Katsuyuki Isoo.

În fine, redactorului de la *Sinclair-Stevenson*, Neil Taylor. Lucrul cu el a fost neașteptat de plăcut.

Autorul

Introducere

Un călugăr anglo-saxon pe nume Byrhtferth a observat odată că o mie, de fapt M, trebuie privit ca „numărul perfect“. Scriind imediat după anul 1000, el și-a bazat argumentele pe teoria că istoria lumii a fost împărțită de Dumnezeu în perioade consecutive de câte o mie de ani. Însă, a adăugat el, „aceste epoci nu constă numai în numărul perfect de ani“. Unele sunt mai lungi decât altele¹.

Confuzia referitoare la semnificația mileniului este o trăsătură tipică a civilizației occidentale, iar previzibila retrezire a interesului în anii '90 nu a adus nimic pentru clarificarea sa. Mulți oameni sunt conștienți că mileniul înseamnă ceva mai mult decât o perioadă de o mie de ani. Nu este nevoie să se explice că traversarea unui astfel de prag are ramificații psihologice și poate că deja unii simt anxietatea și emoțiile pe care mass-media le-a numit printr-un termen generic „tensiune pre-milenială“. Se știe, de asemenea, că este asociat cu comportarea scandalosă a unor grupuri numite „milenarieni“. Dar pentru mulți constituie o surpriză faptul că Mileniu (cu „M“ mare) este utilizat ca termen tehnic de sociologi și teologi și nu are nimic de-a face cu data. Mai mult, foarte puține din aceste mișcări pe care istoria le numește milenariste au fost inspirate de anii 1000 și 2000.

Deci ce este un „milenarian“? În sens strict, cuvântul se aplică celor care trăiesc în așteptarea „Mileniului“ descris în Cartea Revelațiilor, ultima carte a Noului Testament. Textul, cunoscut îndeobște sub numele de Apoca-

lipsa, este cea mai controversată carte a Noului Testament și constă într-o serie de viziuni fantastice ale Sfârșitului Lumii, când forțele lui Christos și ale lui Satan se luptă de-a lungul unor scene care efectiv îți întorc stomacul pe dos din pricina violenței și crudității. La sfârșit, bătălia se încheie pentru o perioadă de o mie de ani, în care Satan este închis și Christos și sfinții domnesc peste întregul Pământ. Acesta este Mileniul, iar cei care cred în această perioadă paradisiacă sunt numiți milenarieni.

Pe măsură ce studiul comportamentului uman a evoluat, a devenit clar că, deși credința într-o iminentă nouă lume pare să creeze modele de comportament specific, fenomenul nu se poate limita la credința literală în Mileniul din Apocalipsă. Unii sociologi preferă să utilizeze termenul de *chiliasm* (de la cuvântul grec pentru o mie) pentru a descrie mileniarismul de tip creștin, direct inspirat din Apocalipsă. Această distincție nu contează însă prea mult. Dar trebuie să subliniem punctul de vedere general că mileniarismul poate încorpora aproape toate ideile oricărei religii și, într-adevăr, pe cele ale ideologiei seculare. Sociologii moderni aplică această etichetă unor grupuri care merg de la mișcările islamice mahdiste până la culturile melaneziene. De asemenea, ideea lui Norman Cohn, conform căreia marxismul și nazismul reprezintă forme de milenarism secular, este foarte răspândită. Ele corespund în mod cert definiției din *American Encyclopaedia of Religion*, conform căreia mileniarismul este „credința în apropierea sfârșitului lumii și înlocuirea acesteia cu o nouă lume, mai fertilă, armonioasă, sfântă și justă“. (Nu trebuie să mai spunem că ideea de justiție a milenariștilor diferă de cea a Curții Internaționale pentru Drepturile Omului.)

Istoria ultimilor 2000 de ani arată că cei care cred că lumea se îndreaptă inexorabil spre o transformare subită și

miraculoasă, unde se va face o judecată, iar cei aleși vor fi răsplătiți reacționează în cadrul aceluiași granițe. Toate mișcările milenariene se disting prin comportamentul anormal al aderenților lor, care variază de la retragerea în pustiu pentru a aștepta Sfârșitul, până la acte de o violență inimaginabilă destinate să-l apropie. Într-un fel sau altul, are loc o imensă eliberare de energie care conferă acestor mișcări un sentiment al misiunii divine. Aceleași modele comportamentale se întâlnesc la mișcări separate în timp și spațiu. De exemplu, există o tendință extrem de pronunțată pentru atitudini extreme în problema sexului, fie prin interzicerea completă a acestuia, fie prin practicarea lui fără discriminări. De asemenea, sentimentul identității este distinct. Posedă o pronunțată caracteristică narcisistă și autoapreciativă – deloc de mirare, fiindcă aceste grupuri cred că numai ele vor *supraviețui* Sfârșitului. De asemenea, există paranoia. Așa cum arată istoricul american Richard Landes, „oricine, sau orice grup, implicat atât de profund în bătălia finală se așteaptă ca ubicuile forțe ale răului să(-i) lovească pe (ei) ele în mod particular“².

Comportarea fanatică a milenarienilor este intim legată de credințele lor. Dar sociologii și istoricii sunt mai interesați de explicațiile aparițiilor acestor mișcări decât de detaliile dizgrațioase (pentru ei) ale fanteziilor escatologice ale acestora. Au existat încercări de a-i eticheta pe toți milenarienii ca „protorevoluționari“. Sintagma „relativă sărăcie“ este utilizată de aceștia pentru a descrie dezechilibrul economic care îi face pe defavorizați să dezvolte resentimente față de ordinea stabilită, care sunt canalizate nu în activism social sau politic, ci în fantezii despre invulnerabilitate și salvare. Există un important curent de gândire care atribuie apariția mileniarismului ciocnirii între două civilizații, dintre care una superioară tehnologic. O altă

teorie se concentrează asupra dezastrelor naturale, care sunt singurele fenomene suficient de dezorientatoare pentru a produce mileniarismul.

Toate aceste teorii își trag argumentele din culturi diferite. Curentul „dezastrelor“, de exemplu, arată spre reapariția procesiunilor de flagelanți imediat după apariția ciumei negre și la înfrângerea militară și migrația forțată ce a precedat *Ghost Dance*-ul indienilor americani. Acesta din urmă însă se poate încadra la fel de bine și în teoria bazată pe ciocnirea între culturi. Ideea este însă că aceste teorii presupus rivale nu se exclud una pe cealaltă. Și nici nu sunt, trebuie adăugat, pe deplin satisfăcătoare. De ce au fost generate mișcări milenariste de foametea din Brazilia din secolul XIX, dar nu de către infinit mai severa foamete cauzată de criza cartofilor în Irlanda? De cutremurul din 1923 de la Tokyo, nu însă și de cel de-al doilea război mondial? Poate că ideea unei teorii unificatoare a mileniarismului este la fel de iluzorie și nepotrivită ca o teorie completă a dezvoltării istorice.

Însă ar fi ridicol să se nege că schimbarea politico-economică nu poate fi factorul principal în producerea acestui ciudat curent. Studiile făcute pe membrii acestor mișcări demonstrează că ele nu atrag o proporție de persoane suferinde mental mai mare decât religiile convenționale și partidele politice. Astfel, nu poate fi evitată concluzia că aceste mișcări sunt generate de sentimente de nesiguranță în materie de statut social, bogăție, securitate personală sau respect de sine. Mai mult, ele tind să apară în perioade de criză, care, după cum afirmă un comentator, „pot fi cât de subite și acute ca jefuirea unui oraș sau subtile și lungi ca trecerea de la o comunitate agrară la un megalopolis industrial“³. Cu alte cuvinte, poate apărea oriunde, oricând.

Adevărata problemă o constituie îngustimea conceptului însuși. Nu este chiar același lucru cu credințele apocaliptice, ce susțin că omenirea se apropie de Sfârșit, însă nu implică în mod automat un sfârșit brusc și violent. Toate milenarismele sunt apocaliptice, însă nu toate credințele apocaliptice sunt milenariste, din contră. Mileniarismii clasici sunt cei care, deși nu bolnavi în mod clinic, au atins ceea ce George Rosen numea „țărnișurile sălbatice ale sănătății“. Ei sunt relativ ușor de distins de oamenii obișnuiți, cu atât mai mult în momentul de față. Acest lucru este și mai vizibil în fenomenul cultelor și sectelor apocaliptice, care devin din ce în ce mai agresive pe măsură ce ne apropiem de sfârșitul celui de-al doilea mileniu creștin. Lumea încă nu s-a lămurit ce este cu atacul cu gaz din metrourile din Tokyo al sectei milenariste Aum Shinrikyo. Perspectiva terifiantă a sectanților care aruncă gaze otrăvitoare în centrul nervos al orașelor noastre reîntărește imaginea mileniarismului ca outsideri, invadatori străini. De asemenea, reîntărește ideea că nu există nimic comun între sectanți și restul societății.

Însă realitatea este că, pe măsură ce se apropie anul 2000, există din ce în ce mai multe dovezi despre creșterea credințelor apocaliptice. Aceste credințe înfloresc chiar și printre cei care, nici măcar printr-un efort de imaginație, nu pot fi incluși în categoria „sărăcie relativă“. Putem fi siguri că destul de mulți dintre cei peste 5000 de oameni răniți în atentatul cu gaz din metrourile japoneze aveau credințe apocaliptice. Multe dintre cele mai de succes noi mișcări religioase japoneze sunt de natură apocaliptică. Într-adevăr, peste tot în lume, religiile apocaliptice au mare succes în atragerea de noi adepți. În fiecare an, milioane de oameni din Lumea a Treia se convertesc la creștinismul fundamentalist, care susține că a doua venire a lui Christos este

aproape. În cercurile catolice tradiționaliste din Argentina până în Japonia există un entuziasm crescând față de înmulțirea aparițiilor Fecioarei care prevestesc „învingerea răului“ și triumful papalității până în anul 2000. De asemenea, există semne că preocupările New Age față de „schimbarea Pământului“ și mesajele extraterestre își croiesc drum cu putere în sânul majorității populației. Cărțile în care se profetește o catastrofă iminentă sunt regulat în fruntea listelor de best-seller-uri. Aproape toate prorocesc că schimbările se vor produce în preajma schimbării mileniului.

Ce este cu acest an 2000 care împinge milioane de oameni în brațele credințelor apocaliptice? De ce creștinii, care știu foarte bine că Isus nu s-a născut în anul 1 acordă o atât de mare importanță unei banale schimbări calendaristice? Și mai ciudat este de ce schimbarea mileniului crește pulsul necreștinilor? Această carte încearcă să răspundă la aceste întrebări examinând o serie de schimbări care s-au petrecut în lume în acest ultim deceniu al mileniului. Însă înainte de asta este nevoie să analizăm rolul nerecunoscut până astăzi jucat de apocalipsicism în dezvoltarea civilizației vestice. Credința în apropierea Sfârșitului Lumii, vom vedea, nu este apanajul exclusiv al profetilor apocaliptici. Este una dintre cele mai importante forțe conducătoare din istoria omenirii.

PARTEA ÎNTÂI

SCURTĂ ISTORIE A SFÂRȘITULUI LUMII

I

Rădăcinile Apocalipsei

Măsurarea timpului este inexorabil legată de credința în supranatural. Nu este nevoie de vreo dovadă suplimentară pe lângă curente de renaștere sau de anxietate care apar în sânul mișcărilor religioase din întreaga lume pe măsură ce se apropie anul 2000. Evangheliștii americani a căror aritmetică scripturală plasează a doua venire a lui Christos la două mii de ani de la nașterea Sa sunt angajați într-o activitate care amenință să destabilizeze biserica creștină, încercând să alinieze calendarul lui Dumnezeu cu cel al omului. Comentatorii liberali, care îi consideră fundamentalisti nebuni, sunt încurcați și uneori chiar speriați de succesul ideilor lor. Asta fiindcă nu-i înțeleg.

Procesul de decodare a scripturilor pentru a dezvălui data celei de-a doua veniri, care pare cinicilor vestici ca fiind invariabil comic, este o expresie a unei nevoi mai vechi decât creștinismul însuși. Existența unui plan divin pentru umanitate care poate fi decodat prin aranjarea experienței umane în epoci a fost luată ca dată în fiecare societate care are o istorie consemnată. Acest lucru explică de ce se consemnează istoria. Însă conexiunea dintre timp și credință merge și mai departe. În preistorie și în societățile primitive, până chiar în acest secol, supranaturalul și trecerea timpului, reprezentate de ciclul anual, sunt atât de legate între ele încât sunt practic inseparabile. Și

acest fapt, care pentru omul modern este dificil de înțeles, este cel mai potrivit start pentru studierea mileniului.

Aproape pretutindeni, preoții au fost primii specialiști în măsurarea timpului. Eliberați de necesitatea obținerii hranei necesare, ei au putut să observe în liniște cerul și să găsească „momentul potrivit“ pentru semănat, pentru seceriș și pentru ceremoniile asociate cu anul agricol. Însă ar fi greșit să ne imaginăm că această liturghie primitivă consta numai într-un lanț de sărbători agrare. În fiecare astfel de societate, ceremoniile înregistrau și efectele trecerii anului asupra *psyche*-ului uman: exista invariabil un punct în ciclul anual în care demonii, bolile și păcatele erau eliminate prin postire, purificare, ritualuri. În multe cazuri aceste ceremonii coincideau cu Anul Nou, stabilind astfel o legătură între regenerarea timpului și a spiritului. Și, chiar dacă nu coincideau, faptul că purificarea avea loc anual ilustrează un punct vital: că o mare varietate de culturi rezervau în mod natural anumite experiențe spirituale intense unui moment specific al anului. Ideea acestor experiențe nu era însă atât de mult celebrarea timpului, ci o încercare de a scăpa de el. Mircea Eliade, cel mai influent antropolog al religiilor din acest secol, vedea în ceremoniile confesionale „nevoia omului primitiv de a se elibera de amintirile păcatelor, de succesiunea de evenimente personale care, luate împreună, constituie istoria“¹.

Dacă religia oferea o evadare din timp, ea performa și necesara funcție de a-l mișca înainte. În absența unui calendar scris, sursa autorității preotului era deseori dreptul de a identifica luna nouă, fără de care anul agricol nu putea continua, iar oamenii ar fi suferit de foame. O asemenea situație este descrisă în romanul lui Chinua Achebe, *Arrow of God*, ce se petrece într-un sat al tribului nigerian Ibo, în

epoca colonială. În carte, principala responsabilitate a preotului-șef Ezeulu era de a observa luna nouă pe cer – nu foarte ușor de realizat în anotimpul ploios – și de a anunța momentul unor sărbători, ca sărbătoarea dovleacului, când, printr-un dans ritual, oamenii erau eliberați de păcate. Era de asemenea privilegiul său, după ce auzea vocea zeului, de a da startul pentru recoltarea yamului, echivalentul noului an. Însă narațiunea se petrece într-o vreme în care vechiul mod de viață începe să se dezintegreze. Autoritatea lui Ezeulu este amenințată de rivali, iar el răspunde prin neascultarea zeului Ulu, care-i spune că a venit vremea recoltatului. Ca rezultat, foametea lovește comunitatea, rămasă „încuiată în anul vechi“.

Romanul lui Achebe descrie o societate în care venirea lunii noi nu este un eveniment natural, mecanic, ci unul care necesită intervenția unui preot. Chiar și în societățile mai sofisticate care posedă cunoștințe de astronomie și în care calendarul a devenit unul dintre cele mai importante mijloace de control ale statului, arta măsurării timpului a rămas apanajul preoților. Nu este surprinzător. Calendarele sunt strâns legate de credințele religioase ale oamenilor și de *psyche*. Populațiile maya din America Centrală simțeau o tensiune copleșitoare la sfârșitul fiecărei luni de douăzeci și două de zile, ale cărei ultime cinci zile se credea că sunt cu ghinion. Aceste sentimente erau amplificate la sfârșitul unor perioade calendaristice mai mari. Calendarul și timpul trebuia tratate cu respect și precauție. În Asiria, preoții din observatoare îl informau pe rege de apariția lunii noi; Iulius Cezar a trebuit să-l consulte pe Pontifex Maximus înainte de a schimba calendarul. Cuvântul însuși provine din latinescul *calendare*, însemnând „a striga“, în amintirea vremurilor în care se trimiteau agenți pe străzi pentru a proclama începutul unei luni după ce preoții identificaseră

luna nouă. Până astăzi, biserica catolică proclamă unele sărbători de la amvon, începând cu Boboteaza (Epifania).

Este greu să exagerezi importanța ciclului anului în determinarea structurii și, într-o mare măsură, a teologiei religiilor din Orientul Apropiat. Ideea că religia ebraică este total diferită de cele ale vecinilor prin monoteismul și viziunea „liniară“, spre deosebire de viziunea ciclică, nu mai este universal acceptată. Antropologii au renunțat chiar și la ideea că evreii erau singurii care aveau despre ei înșiși credința că sunt „poporul ales“. Nu este deloc diferită de cea a populațiilor învecinate. Conform analizelor recente, evreii, babilonienii și asirienii „aveau o imagine despre timp și istorie atât de apropiată încât poate fi considerată identică“³. Toate cele trei state erau organizate în jurul observării rituale a ciclurilor soarelui și lunii. Împărțirea statului evreu în douăsprezece triburi, de exemplu, se consideră a fi fost o imitație deliberată a lunilor anului.

Mai mult, toate erau influențate de conceptul chaldean al Marelui An, care ia mișcarea Soarelui ca model pentru istoria omenirii, concept răspândit în întreaga lume elenică. În secolul trei î.Ch, astrologul babilonian Berossus a lansat o versiune a doctrinei conform căreia universul este etern, însă distrus și recreat la fiecare Mare An. Susținea că atunci când cele șapte planete se adună în Cancer, sau Marea Iarnă, va fi un potop; când se întâlnesc în Capricorn, la solstițiul Marii Veri, întregul cosmos va fi consumat de foc.

Babilonienii, grecii și alte civilizații de-a lungul istoriei credeau în cicluri istorice ce se repetă la nesfârșit. Evreii erau aparte (deși nu unici), crezând într-un singur ciclu. Dar și ei împărțeau credința mării majorității a societăților că istoria se mișcă în cadrul unui proces predeterminat de naștere și decădere, cu un potop la începutul ciclului și un foc la finele sale. De ce potopul și focul trebuie să apară în

această ordine este un mister; dar faptul că ele apar peste tot constituie o dovadă a puternicului efect pe care îl are catastrofa asupra memoriei colective. Dezastrul, fie în forma războaielor, potopului, exilului sau distrugerii cosmice totale are o funcție vitală pentru societățile care cred într-o secvență divină a istoriei, repetabilă sau nu. Aceste catastrofe sunt semnele de hotar care permit despărțirea secvențelor în faze și descoperirea propriului loc în planul etern. Conceptul epocilor succesive punctate de dezastre nu este totuși incompatibil cu noțiunea de istorie a lumii ca un expandabil la infinit. Împărțirea istoriei în patru ere poate fi descoperită și la civilizații aparent deosebite, ca Grecia, Mesopotamia sau India, și include atât seria clasică de vârste „metalice“ (vârsta de aur, argint, bronz și fier), precum și sistemul hindus al celor patru *yugas*. Toate sunt mai mult ca sigur inspirate de cele patru anotimpuri ale anului și își pot avea originea într-o ceremonie neolitică a creației, însă nu se poate ști cu siguranță.

Însă nu este nici un mister cu privire la Marea Săptămână, o teorie foarte influentă care împarte istoria în șapte faze bazate pe săptămâna de șapte zile. Evreiască la origine, teoria a fost preluată de către lumea clasică, acceptată atât de primii milenariști creștini, cât și de oponentii lor; influențele sale se pot resimți în activitățile unor creștini de astăzi care se așteaptă ca Isus să inițieze ultima „zi“ din istoria omenirii. Marea Săptămână, desigur, se bazează pe o unitate de timp creată de om, și nu pe fenomene naturale ca mișcarea Lunii sau a Soarelui. Însă lucrurile nu sunt chiar atât de simple. Rădăcinile obsesiei evreilor pentru numărul șapte se află în Sumer, considerat de mulți leagănul civilizației, acolo unde șapte a devenit numărul zilelor dintr-o săptămână tocmai fiindcă era de inspirație divină. Dacă se împarte douăzeci și opt, numărul zilelor unei luni, la

numărul divin patru, se obține exact șapte, care pentru sumerieni, era numărul planetelor cunoscute, al porților către lumea superioară și cea inferioară și a vânturilor care reprezintă iuțeala timpului⁴.

Cu toate că, atât cât se știe, sumerienii acceptau diviziunea în patru a istoriei și nu utilizau conceptul de Marea Săptămână, erau familiarizați cu noțiunea că istoria progresează în faze conținând un număr specific de ani. Cea mai importantă unitate de timp era *sar*-ul de 3600 ani, care era utilizat în mileniul trei î.Ch. în listele sumeriene ale regilor. Nu mai puțin de șase din primii opt monarhi ar fi domnit vreme de multipli de 3600 ani, ceea ce este aberant chiar și după standardele generoase ale longevității biblice. Însă aceste calcule erau foarte importante pentru teologia sumeriană. Ideea că se pot data evenimentele istorice prin referire la domnia unui rege aparținea la vremea aceea viitorului. *Sar*-ul era expresia ultimă a numărului șase, a cărui legătură cu timpul în Mesopotamia ne-a oferit cele șaiszeci de secunde și șaiszeci de minute; 3600 fiind de o sută de ori șase la pătrat era numărul universului însuși. Era de asemenea de zece ori 360, numărul zilelor într-un an ideal, fapt descris ca „prima dovadă pe care o avem că orașele-stat sumeriene din mileniul trei î.Ch., începutul perioadei scrise, erau organizate în conformitate cu legile cosmice ale ciclurilor recurente“⁵.

Misticismul numerelor care a dat naștere *sar*-ului a supraviețuit și în epoca medievală datorită influenței lui Platon, pentru care componentele sale – numărul solar 12 și numărul lunar 30 – erau compatibile cu dimensiunile societății ideale. Lumea medievală credea că Platon a propus un An Mare de 36.000 de ani, și vreme de secole a coexistat credința în cicluri istorice de asemenea întindere cu mitologia Marii Săptămâni. Încă este proeminentă în

tradiția islamică și astrologia modernă. Credința New Age, că lumea se mișcă inexorabil printr-o precesiune de echinocții spre Epoca Vărsătorului, este construită pe conceptul anului platonice.

De fapt, este improbabil ca Platon să fi crezut cu adevărat în numerologia sa: aceste calcule exprimă un ideal care reflectă un nivel mai înalt de adevăr decât realitatea istorică. Acest lucru trebuie să-l avem în vedere când vom analiza labirintul teoriilor istoriografice ale lumii antice. Practic fiecare număr posedă o semnificație ascunsă care subminează orice încercare de a-l lua ca atare. Scopul acestor scheme era de a alinia comportamentul uman cu planul divin, nu invers. Acesta este contextul în care trebuie plasate celebrările aniversare ale lumii antice, cum ar fi jubileele evreiești. Ținute după șapte șiruri de șapte ani-săptămâni, ele erau răspunsul la o lege stabilită în Levitic, care permitea celor forțați să-și vândă pământul strămoșesc să-l reclame după cincizeci de ani. Acest lucru, în principiu, ar fi restaurat structura creată prin poruncă divină. Istoricii nu sunt siguri dacă acest lucru era pus și în practică; ideea este însă că aceste jubilee – un concept ce ne este încă familiar, întrucât reprezintă baza sistemului nostru de organizare pe secole – erau desemnate să aducă societatea în rând cu ordinea cosmică. În zilele noastre, a inspirat celebrarea romano-catolică a anului 2000.

Faptul că acest tip de realiniere era considerat ca necesar de toate societățile din Orientul Apropiat naște întrebarea unde anume se plasau acestea în respectivele cicluri de naștere și decădere. Pentru babilonieni, evrei, greci și primii creștini, ca și pentru religiile din India răspunsul era în mare același. Omenirea, nerespectând legea divină, atinsese o fază ultimă ce urma să culmineze prin distrugerea ei, de obicei prin foc. Este adevărat,

desigur, că în unele din aceste culturi o succesiune nesfârșită de cicluri înseamnă că nu avem de-a face cu o adevărată escatologie (concept al sfârșitului): în hinduism, buddhism, există un singur individ care rămâne în afara ciclului moarte-renaștere. Dar credința într-o spirală orientată în jos a epocilor, deseori separate una de cealaltă prin catastrofe urmate de un foc și un nou început, este izbitor de asemănătoare cu cea babiloniană, iraniană și unele teorii grecești (cu care unii teoreticieni consideră că sunt legate). Și, dacă ignorăm, pentru moment numai, distincția între un singur ciclu și mai multe cicluri, tema epocilor încheiate de slăbiciunea omului și a apropierei de Sfârșit ne apare ca numitor comun al religiilor istorice ale lumii.

Credința într-un declin moral este un însoțitor inevitabil al credinței evasiuniversale într-un paradis original. Paradisul original, caracterizat prin perfecțiune, abundență și puritate apare în toate religiile originând din Orientul Mijlociu și în majoritatea mitologiilor tribale. De cele mai multe ori această epocă de fericire s-a încheiat printr-o greșală a omului. Cea mai veche descriere a paradisului vine de la sumerieni, care, în jurul lui 4000 î.Ch., descriu un loc magic numit Dilmun: „Locul acela era pur, locul acela era curat. În Dilmun, corbul nu croncăne. Șoimii nu țipă ca șoimii. Leul nu rage. Lupul nu omoară mieii... nimeni nu alungă porumbeii“. Toate acestea se petreceau demult, „când nu era nici frică, nici supărare“, și „omul nu avea rival“⁶. Conform lingviștilor, sumerienii au fost cei care au dat evreilor numele paradisului lor, grădina Eden. Însă nu au fost descoperite alte legături între cele două mituri. Într-adevăr, toate poveștile despre paradisul original par a fi independente una de cealaltă, în ciuda unor teme recurente, cum este cea a grădinii. Dacă există un strămoș comun, acesta